

3. *Шаповал В. М.* Чехія //Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.». Т 6: Т-Я. – 2004. – С. 403–404.

4. *Кушнір Н.* Закріплення прав і основних свобод людини і громадянина в законодавстві першої Чехословацької республіки (1918–1938 рр.) // Юридична Україна. – 2005. – № 8. – С. 12–14.

5. *Современные конституции. Сборник действующих конституционных актов. Том I-ый. Конституционные монархии. Перевод под редакцией и с вступительными очерками В. М. Гессена и Б. Э. Нольде.* – С.-Петербург: Издание Юридического книжного склада «Право», 1905. – 596 с.

6. *Современные конституции, Сборник действующих конституционных актов. Том II-ой. Федерации и республики. Перевод под редакцией и с вступительными очерками В. М. Гессена и Б. Э. Нольде.* – С.-Петербург: Издание Юридического книжного склада «Право», 1907. – 653 с.

7. *Дурденевский В. Н.* Послевоенные конституции Запада. Выпуск II. – Германия. – Чехия. – Австрия. – Сербо-Хорвато-Словения. – Румыния. – Ленинград: Государственное издательство, 1924. – 168 с.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У 1917 – НА ПОЧАТКУ 1918 РР. НА ХАРКІВЩИНІ: ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ

Олександр Анатолійович Гавриленко

*доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного
і європейського права Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна (м. Харків)*

Упродовж останніх двох з половиною десятиліть як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній та юридичній науковій думці не припиняється процес переосмислення революційних подій в Україні 1917–1921 рр. За цей час було створено величезний пласт наукових та науково-популярних праць, присвячених даному періоду. Водночас, література, що висвітлює відповідні події, які

відбувалися на місцях, особливо їхній правовий аспект, донині лишається не надто численною. Внаслідок недостатньої уваги до вивчення місцевих історичних та юридичних джерел збіднюється розуміння складних і неоднозначних процесів, створюються нові історіографічні стереотипи. Зокрема, це знаходить вияв у тому, що у вітчизняній історіографії Українська революція переважно інтерпретується, насамперед, як боротьба державницьких проєктів [1, с. 376], а не як процес всебічної трансформації державно-правового життя українського народу. Однак, усе ж сучасний історіографічний дискурс поволі вивільняється від однобічних, суто однозначних оцінок, ширше застосовує синтез різноманітних інтерпретацій фактів, розширює джерельну базу досліджень.

Отже, одним з нагальних питань вітчизняної історико-правової науки є адекватна оцінка подій Української революції на місцях, зокрема й на Харківщині. Адже саме місцевий матеріал дозволяє бачити реальну практику поширення української ідеології, фіксувати дійсні перетворення, які відбувалися не лише в правовій свідомості, але й у повсякденному житті населення України в той час.

Після Лютневої революції 1917 р. в Харкові посилювався національно-визвольний рух, активно запрацювали місцеві осередки українських та загальноросійських партій та організацій [2, с. 152–166]. 16(3) березня 1917 р. на Соборному майдані відбулася багатолюдна маніфестація під жовто-блакитними прапорами, що завершилася зборами у приміщенні 3-го Харківського товариства взаємного кредиту. В них узяли участь 150–200 осіб, серед яких були й тільки-но випущені з тюрем члени українських політичних партій. На зборах було обрано організаційний комітет на чолі з С. Тимошенком. Від імені комітету було прийнято кілька звернень про «давні сподівання українського народу», які направлено телеграфом, зокрема, голові Тимчасового комітету Державної Думи (колишньому голові Катеринославської земської управи) М. В. Роздзянку та міністрові освіти (колишньому киянину, випускнику юридичного факультету Новоросійського університету) О. А. Мануйлову.

Але невдовзі повернувся з воронезького заслання, куди його було вислано як українця, що колись мешкав в Австрії, відомий письменник, мистецтвознавець та педагог Г. М. Хоткевич. 21(8) березня 1917 р. за його ініціативою було організовано ще одні, більш представницькі українські збори (цього разу в приміщенні Громадської бібліотеки (нині – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка). В них узяло участь вже близько півтори тисячі осіб. Цими зборами було утворено новий Організаційний комітет, на чолі з Г. М. Хоткевичем, на який було покладено заснування на місцях українських організацій, а згодом скликання на їхній основі загальнослобожанського з'їзду [3, с. 52].

8 квітня у щотижневику «Рідне слово» було опубліковано оголошення про скликання 16 квітня в Аудиторному корпусі Харківського університету з'їзду українських організацій Слобожанщини (кожну організацію мали представляти від 1 до 3 делегатів). На з'їзді було прийнято резолюції на підтримку Центральної Ради, схвалено її курс на автономію України та обрано «Харківську губерніальну українську раду» (пізніше – «Українська Рада Слобожанщини»), до якої увійшли представники громадськості, політичних партій (УПСР, УСДРП, УПСФ, радикальних демократів та автономістів-федералістів), «Просвіти», Селянської Спільки [4] та інших організацій, а також «від об'єднаного українського жіноцтва» [3, с. 59]. Таким чином було закладено організаційну основу для майбутньої роботи. 21 квітня для проведення агітації серед солдатів Харківського гарнізону було створено «Український Військовий Клуб». 28 квітня скликано губерньський з'їзд учителів-українців, який був особливо плідним: з конкретним планом поступової українізації середньої та вищої школи виступив університетський професор М. Ф. Сумцов, з'їзд постановив запровадити вже з нового навчального року «викладання українською хоча б у початкових класах» [5].

У перші тижні після жовтневого перевороту в Петрограді в Харкові зберігалася відносно спокійна ситуація. Газета «Южный край» у ці дні писала: «В Харкові події відбуваються безкровно.

Створено Військово-революційний комітет. Пропозицію більшовиків зробити його органом тільки Рад було відкинуто, і комітет склався з представників різних революційно-демократичних партій та організацій (у переважній більшості все ж радянських) і на засадах рівного представництва українських та неукраїнських організацій комітет обрав Виконавче бюро з 9 осіб» [6]. До його складу увійшли 2 лівих соціаліста-революціонера, 1 меншовик-інтернаціоналіст, 2 українських соціал-демократи, 2 українських есери та 2 більшовики [7, с. 49].

Загострення відбулося лише з середини грудня 1917 р., після того, як 11–12 грудня у місті було зібрано «з'їзд Рад робітничих, солдатських та частини селянських депутатів», який проголосив Україну «радянською республікою». Відтепер Російський Раднарком мав змогу, криючись за ширмою української радянської державності, вести безпосередню збройну боротьбу з Центральною Радою, зокрема й з її місцевими прибічниками. Розробити тактику цієї боротьби було доручено В. О. Антонову-Овсенку, призначеного ще 6 грудня Народним комісаром по боротьбі з контрреволюцією на Півдні Росії. За його планом до Харкова, начебто проїздом на Дін, було направлено загін матросів під командуванням Р. Ф. Сіверса, а також 1-й Петроградський зведений загін на чолі з Н. О. Ховріним та його помічником О. Г. Железняковим (активним учасником розгону Установчих зборів у Петрограді), які, подолавши опір українських військових підрозділів та провівши арешти українських командирів, здобули цілковитий контроль над містом [7, с. 51–52]. Майже водночас несподіваними ударами більшовицькі загони роззброїли Чугуївське військове училище та військові гарнізони Лозової, встановивши таким чином контроль над значною частиною Харківщини.

Переворот у Харкові мав величезне значення для радянської Росії. Місто стало тим плацдармом, з якого більшовики, ігноруючи свою ж програмну заяву про самовизначення націй, розгорнули проникнення вглиб України, маючи на мсті це втратити цей розвинений в економічному відношенні регіон. Найчіткіше визначив

плани російських більшовиків щодо України В. О. Антонов-Овсєєнко у листі до Ради оборони та ВРК Росії 23 січня 1919 р.: «Питання про якнайшвидше залучення України до Радянської влади є глибоко життєвим для самого існування Російської. Радянської Республіки. Голодна північ повинна опертися на родючий південь. Пора облишити гру у хованки. Нікого цим не обдуриш, а лише своєю нерішучістю виявиш свою слабкість та програєш надзвичайно слушний момент. Треба поспішати. Треба до приходу весни закріпитися хоча б на Лівобережній Україні...» [8, с. 128].

Та навесні ситуація склалася для більшовиків украй несприятливо. За три місяці більшовицької влади харків'яни повною мірою відчували її негативні вияви та визначили своє ставлення до «народної» влади. Окрім того, й саме червоне військо морально розклалося, грабуючи місцеве населення та чинячи усіякі бешкети. Саме тому в квітні 1918 р., коли до околиць міста наблизилися підрозділи 2-го Запорізького полку підполковника П. Болбочана (зі складу Окремої запорізької дивізії), Харків практично без бою перейшов до їхніх рук. Як зазначає Д. Калинчук, слобожанці масово вступали до лав Запорізької дивізії. «За місяць з дивізії неповного складу запорізька формація перетворилася на дводивізійний корпус. Харківська група у складі Республіканського полку, полку Кінних гайдамаків ім. Костя Гордієнка, Інженерного полку, кінно-гірської батареї та кількох допоміжних частин на Харківщину прибула у загальній кількості в 4 000 осіб. На Крим же вона рушила, маючи вже 9 000 багнетів та шабель» [9]. Але на залишеній національними підрозділами Харківщині німецьке військово командування та переобтяжений російською політичною і культурною традицією гетьманський режим, як і багато де на місцях, не надто опікувалися проблемами українського народу.

Література:

1. *Корольов Г.* Академічний дискурс дослідження історії Української революції 1917–1921 років (90-ті – початок ХХІ ст.) / Г. Корольов // Історіографічні дослідження в Україні. – 2012. – Вип. 22. – С. 371–384.

2. Історія міста Харкова ХХ століття / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін. – Харків : Фоліо : Золоті сторінки, 2004. – 686 с.

3. *Михайлин І. Л.* Гнат Хоткевич у 1917 році / І. Л. Михайлин // Наукові записки кафедри українознавства Харківського університету. – Х. : Основа, 1994. – Вип. 1. – С. 55–67.

4. Робітнича газета. – 1917. – 28 квітня.

5. *Зуб Е.* Не ридать, а здобувати. Як гуртувалися українці навесні 1917-го на Харківщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsnews.ua/nasha_revolyutsiya_1917/ne-ridat-a-zdobuvati-yak-gurtuvalisya-slobidski-ukrayintsi-28042017210000.

6. Южный край. – 1917. – 27 октября.

7. *Гавриленко О. А.* Більшовицький переворот у Харкові: як це було / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко // Наукові записки кафедри українознавства Харківського ун-ту. Вип. 1. – Харків, 1994. – С. 48–55.

8. *Антонов-Овсеєнко В. А.* Записки о гражданской войне. В 4 т. Т. 3. – М.-Л.: Госвоениздат, 1932. – 350 с.

9. *Калинчук Д.* Харків український [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/24829>.

МИХАЙЛО МАРТИНЕЦЬ – ІНЖЕНЕР, РАДНИК ВІДЕНСЬКОГО ДВОРУ, ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАР ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ ЗУНР

Володимир Степанович Макарчук

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави і права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів)

Темою цього невеликого повідомлення я обрав дещо трагічну фігуру Державного Секретаря земельних справ в уряді ЗУНР інженера Михайла Петровича Мартинця. Вибір цей мотивую, передусім, тим, що, на відміну від більшості своїх колег-секретарів М. Мартинець закінчив Львівський політехнічний інститут, де автор доповіді